

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - קרית הבעש"ט פתח תקוה

"ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו" (דברים ז', י')

(י) ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו, לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו.

פסוק זה מעורר מספר שאלות :

"ומשלם לשנאיו" - המונח - 'לשלם' מבטא בדרך כלל בשפה המדוברת היום תשלום על מעשה טוב שאדם עשה, אך כאן מדובר על שונאי ה', אז מדוע הוא משלם להם שכר על מעשיהם. ואם הם עושים גם מצוות, וה' משלם להם שכר עליהם, אז מדוע הם מוגדרים כשונאי ה'?

ואכן, מבדיקת פועל זה בתורה, מתברר שהוא מופיע תמיד במובן של עונש או רעה המוטלת על אדם לשלם על נזק שעשה, ונביא כאן את הפסוק הראשון בתורה שמובא בו הפועל הזה : "הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאפשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרתי אליהם למה שלמדתם רעה תחת טובה" (בראשית מ"ד, ד), ועוד פסוקים רבים בפרשת 'משפטים' לגבי נזקים שאדם גורם לאחר.

ונראה בזה שתי גישות במפרשים :

א. שכר על מעשיהם הטובים

'אונקלוס' מבאר זאת בתרגומו : "ומשלם לסנאוהי טבן די אנון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון, לא מאחר עבד טב לסנאוהי טבון די אנון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון". הוא מוסיף לצורך ביאור את המילים - 'טבן די אנון עבדין', ובוזר מבאר, שה' משלם לשונאיו על הדברים הטובים שעשו בחייהם. ובתרגום 'יונתן' מבאר אף יותר ומוסיף : "ומשלם... בעלמא הדין". וירש"י מפרט בצורה מלאה : "ומשלם לשנאיו אל פניו - בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא".

וברור, שכל אדם גם הרשע ביותר עושה לפעמים מעשים טובים לאנשים אחרים, כאשר אינו מתכוון כלל לקיים את מצוות ה'. ולכן הוא מוגדר כשונא ה', אך בגלל שעשה טוב לזולת, ה' אינו מקפח שכר בריה, ונותן לו שכר על כך בעולם הזה.

בתרגום 'ירושלמי' מובא : "אגר מצון קלילין דאית בידיהון בעלמא הדין". ולפי תרגומו יש לברר מהי - 'מצווה קלה', ומדוע נחשב לשונא ה', אם עושה מצווה אפילו שמוגדרת כקלה.

ב. עונש על מעשיהם הרעים

'רשב"ם' הולך בדרך הפוכה ומגדיר אותה כדרך הפשט ומסביר, שאין הכוונה לשכר עבור המעשים הטובים שלו, אלא שה' משלם עונש על החטאים שעשה. ונותן לו את העונש אל פניו, כלומר, מעניש אותו בחייו או את בניו עד דור רביעי, וכמו שמופיע בפרשתנו בעשרת הדברות : "פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאיו" (דברים ה', טו). ועל פי זה גם מסביר בהמשך - 'לא יאחר לשנאו', שה' יתן לו את עונשו, לכל היותר עד דור רביעי ולא לדור מאוחר יותר. אלא, שהביטוי 'אל פניו' נראה יותר שהכוונה לשונא עצמו ולא עד ארבעה דורות.

וכן 'רמב"ן' מסביר שהכוונה לעונש ולא לשכר : "ותדע כי הוא משלם לשונאיו רשעם, אל פני כל אחד מהם, להאבידו".

ונראה לומר, שהמחלוקת ברורה האם מדובר על שכר על מעשים טובים או עונש על מעשים רעים, אך בהיבט מסוים ניתן לשלב את שני הפירושים הללו ולומר, שהשכר שה' נותן להם בעולם הזה, הוא בעצם עונש להם. וזאת על פי דברי 'רבנו בחיי' : "והקב"ה רוצה לגמול לו בדבר הגרוע שהוא הגוף ובזמן הפחות שהוא העולם הזה, כדי להאבידו מן העולם הבא, ושיעניש אותו בדבר הנכבד שהוא הנפש ובזמן המעולה שהוא העולם הבא, ואם כן אין כל טובתו בעולם הזה אלא לרעתו".

"אל פניו" - מה פירוש ביטוי זה? 'רמב"ן' מפרש : "אל פני כל אחד מהם, להאבידו". ונראה שהכוונה לכל אחד מהשונאים. ומוסיף על דרך הסוד : "ויש במילת 'אל פניו' סוד ברשע וטוב לו".

וכן 'רבנו בחיי' מביא : "ויש שפירשו אל פניו, לעצמו, כמו ופניך הולכים בקרב (שמואל ב יז, יא)". והפרשנים שם מפרשים 'פניך' הכוונה אתה בעצמך. וכמו שגם משה אומר לה' בפרשת 'כי תשא' : "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה" (שמות ל"ג, ט"ו). ופירושו - אם אתה ה' לא הולך עמנו, אז אל תעלנו מזה.

בעל 'אור החיים' הקדוש מסביר בצורה אחרת על פי המובא בתלמוד 'ירושלמי' (ע"ז פ"ג ה"א) שהצדיקים ה' מטעמים סמוך למיתתם מעין עולמם בעולם הבא וישנים מתוך שמחה, ואילו לרשעים מראה להם את הרעה המזומנת להם בעולם הבא קודם צאתם מהעולם. וזה כוונת הדברים - 'לא יאחר לשונאו אל פניו', פירוש בעולם הזה קודם שיטמנו פניו בעפר יראהו תשלומיו, ולא יאחר עד בואו שמה.

בעל 'ספר פנים יפות' מסביר שפנים נקראים רצון, ומסביר את כוונת הפסוק, שה' משלם לרשע אל פניו לפי רצונו, ורצונו של הרשע לקבל גמולו בעוה"ז, ולא יאחר לשנאו לעוה"ב, כי אין זה רצונו והנאתו.

בעל 'הכתב והקבלה' מסביר ביטוי זה במובן של פנייה, כמו - 'ויפן פרעה', וכוונת הדברים שה' ישלם לו שכר מעשיו הטובים שיצליח בכל אשר יפנה למלא נפשו בתאוות זמניות ובריבוי נכסים, דברים הכלים ונאבדים עם המות, כי רק לדברים כאלה הוא פונה כל ימיו, ולכן שכר זה מכוונה - 'פניו'.

ב'מדרש ילמדנו' (מובא בחומש 'אוצר המדרשים') מביא הסבר נוסף, ומביא משל לאדם שנושא משא קל הרי הוא מחזיק אותו בידיו לפניו, אך אם זה משא כבד הוא שם אותו מאחוריו על כתפו. כך השכר שמגיע לרשעים הוא משא קל ולכן נאמר בו 'אל פניו' שהוא כאילו נושאו לפניו.

ונראה לומר, שיש לפרש ביטוי לא רגיל זה בשתי אפשרויות :

אפשרות א' - שהביטוי זה מוסב על - **וּמְשָׁלִים**, לומר, שה' משלם את התשלום - **אֶל פְּנֵיו** של שונא. והכוונה, שהוא משלם לו בצורה גלויה שיהיה לו ברור שהתשלום מאת ה', ולא יחשוב שאין ה' ח"י, והשכר הגיע אליו במקרה או ע"י כוחות ארציים.

אפשרות ב' - שהוא מוסב על הביטוי - **לְשֹׁנָאיו** ומתאר אותו, ויש לקרוא ביחד - **לְשֹׁנָאיו אֶל פְּנֵיו**, לומר שה' משלם תשלום זה, למי ששונא את ה' - **אֶל פְּנֵיו** של ה'. כלומר, שמבטא את שנאתו לה' בצורה גלויה ובפרהסיא. ומדרכי ה' להעניש **במדה כנגד מדה**, לכן, כמו שהשונא פעל נגד ה' בצורה גלויה, כך ה' יתן לו את שכרו בצורה גלויה, להראות לכולם שה' שונא אותו, ומשלם לו כבר בעולם הזה עבור הטוב שעשה.

'אונקלוס' מתרגם - "ומשלם לסנאוהי טבן **די אנון עבדין קדמוהי בחייהון** לאובדיהון". ויש להבין את צמד המילים - **'קדמוהי בחייהון'**, האם שתי המילים גם יחד מתרגמות את הביטוי - **אֶל פְּנֵיו**, ומשמעות הדברים, שה' משלם לשונאו - **בפניו** וליתר ביאור מוסיף שמשלם לו - **בחייו**. וזה תואם את **אפשרות א'** שהעלינו לעיל. או שאין קשר בין שתי המילים, והביטוי הראשון מוסב על הטובות שעשה השונא - **'קדמוהי'** כלומר בפני ה', ורק הביטוי השני - **'בחייהון'** מוסב על התשלום שישלם לו ה' בחייו של השונא, כלומר בעולם הזה.

מתחיל בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד - הפסוק מתחיל בלשון רבים - **לְשֹׁנָאיו**, ומדוע בהמשך עובר ללשון יחיד - **... פְּנֵיו להאבדו...**. **ונראה לומר**, על **דרך הדרש**, שצדיק לא זקוק לעזרת אחרים שילכו בדרכו, כי אם הוא מאמין בדרכו, הוא ילך בה אפילו הוא יחיד שהולך בדרך זאת, וכמו שאומרים שאברהם אבינו נקרא אברהם העברי, כי אף שכולם היו בעבר אחד הוא היה בעבר השני. אך רשעים יודעים שאין דרכם נכונה, ומתחזקים בה אם יש גם נוספים שמצטרפים אליהם. ולכן נאמר 'שונאיו' בלשון רבים, אך לגבי העונש, ה' מעניש כל אחד לפי חומרת מעשיו. ואפשר להמליץ על זה, גם את הנאמר **ב'הגדה של פסח'** שכאשר מדובר על הרשע מביאים את הפסוק שמובא בלשון רבים : "והיה כי יאמרו אליכם **בניכם**", אך כאשר מדובר על החכם מביאים פסוק הנאמר בלשון יחיד : "והיה כי ישאלך **בנך**".

וכן מעלה שאלה זו בעל **'צור המור'** ואומר : "ואמר **לשונאיו**, לשון **רבים**, ואחר כך אמר **להאבדו**, לשון **יחיד**". ומסביר על **דרך הרמז**, שהדבר בא לרמז, שאמר **לשונאיו** לשון **רבים**, כי הם שונאים ומרגיזים את השם פעמים רבות, והשם יאבד אותם מכל וכל בפעם אחת, וזהו **להאבדו** - כאיש אחד.

בעל **'אור החיים'** הקדוש מסביר אחרת, שהביטוי **לְשֹׁנָאיו** בלשון **רבים**, מדבר על אדם שגם בניו הולכים בדרכו הרעה, ולכן ה' ישלם לו אל פניו כי אין לו תקוה. אבל אם רק הוא יהיה שונא וזרעו לא, אז ברא מזכה אבא, ולא ישלם לו להאבדו.

'אבן עזרא' מסביר שהביטוי **לְשֹׁנָאיו** למרות שהוא בלשון רבים הכוונה היא לכל אחד משונאיו, ולא שהוא משלם לכולם ביחד, ולכן בהמשך הפסוק עובר לדבר בלשון יחיד. ומביא לכך דוגמא מספר **'משלי'** (כ"ח, א') : "נָסוּ וְאִין רָדָף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כְּכַפֵּר יִבְטַח", שמובא 'צדיקים' ברבים, אך הכוונה לכל צדיק בפני עצמו לכן עובר ללשון יחיד - 'יבטח'.

"להאבדו" - אם ה' רוצה להאבדו אז מה ירוויח השונא מקבלת השכר? ומבואר בתרגום **'יונתן'** - 'מן בגלל דמשיציא יתהון בעלמא דאתי'. כלומר, שה' נותן להם שכר בעולם הזה על מעשיהם הטובים בכדי לכלות אותם בעולם הבא. ויש מסבירים באופן ברור, שהשונא לא מאמין בעולם הבא אלא רק בעולם הזה, לכן ה' משלם בעולם הזה שהוא מאמין בו, ומכלה אות ומן העולם הבא שאינו מאמין בו.

"לא יאחר לשנאו" - מה כוונת דברים אלו, האם כפשוטו שה' ישנא אותו מיד, ואיזו הגדרת זמן זאת - **'לא יאחר'**. **'אונקלוס'** מתרגם - 'לא מאחר **עבד טב** לסנאוהי', וע"י הוספת המילים - **'עבד טב'** הוא מוציא מהפרשנות הפשוטה, ומפרש שה' לא יאחר לשלם לו את שכרו. והזמן הזה יכול להשתנות מאדם לאדם, כמו שנבאר בהמשך, וכמו שמבואר בתרגום **'יונתן'** : "ולא משהי לסנאו אלא **עד דהינון בחיין בעלמא הדין** משלם להון גומליהון". כלומר, שה' ישלם להם כל זמן שהם בחיים בעולם הזה, ומכיוון שלכל אחד נקצב שנות חיים אחרות, לכן יתכן שזמן התשלום ישתנה מאדם לאדם.

'רבנו בחיי' מסביר : "לא יאחר לשונאו. כלומר לא יחשוב שימתין לו לדורותיו שלשים או רבעים, אלא לעצמו ישלם לו, זהו אל פניו ישלם לו". וזה בניגוד לפירוש **'רשב"ם'** לעיל שפירש שה' ישלם לו עונשו עד דור רביעי, ולא יאחר יותר מזה.

כפילות בפסוק - "אֶל פְּנֵיו יִשְׁלֵם לוֹ" - לכאורה יש בזה כפילות שהרי כבר נאמר בתחילת הפסוק - **"וּמְשָׁלִים לְשֹׁנָאיו אֶל פְּנֵיו"**.

ואולי, יש לחלק את הפסוק לשני חלקים : **בחלק הראשון** נאמר בצורה כללית שה' משלם לשונאיו בעולם הזה בכדי להאבדם מהעולם הבא. ואילו **בחלק השני** מדובר על האדם הפרטי, כי לא כל שונא יקבל את שכרו על הטוב שעשה לאחר אותו פרק זמן. אלא כל אחד יקבל את שכרו בזמן שה' שיחליט שהגיע הזמן לכך, ולכל אחד לא יאחר מהזמן הזה. כי רואים במציאות שישנם רשעים שחיהם קצרים, ויש רשעים שחיהם ארוכים, והכל נקבע ע"י חשבונות אלווקיים. **ולכן**, בחלק הראשון שמדבר בצורה כללית נאמר בלשון **רבים**, אך בחלק השני שמדבר על כל אחד בנפרד עובר לדבר בלשון **יחיד**.

והבאנו לעיל את בעל **'צור המור'** שאומר שבתחילת הפסוק מדובר בלשון רבים כי מדובר על רשעים שמרגיזים את ה' פעמים רבות, וגם מסביר שבהמשך הפסוק אין כפילות, אלא מה שנאמר בו - 'לא יאחר לשונאו' בלשון **יחיד**, מדובר בשונא שהרגיז רק פעם אחת, ולכן ה' ישלם לו, אבל לא נאמר אצלו **'להאבדו'**, בניגוד לתחילת הפסוק שמדבר על אדם שהרגיז את ה' פעמים רבות, שנאמר בו - **'להאבדו'**.

בעל **'אור החיים'** הקדוש ממשיך את הרעיון שהבאנו לעיל בשמו, ואומר שכל הפסוק מדבר על אדם יחיד. אלא שבתחילה מדבר על יחיד שהבנים שלו ימשיכו בדרכו, ולכן מכנה אותו בלשון רבים - **'שונאיו'**. והחלק השני של הפסוק אין בו כפילות, אלא מדבר על אדם שהוא לבד שונא, ובניו לא הולכים בדרכו, אז ה' יתחכם באופן אחר, שלא יאחר לו בעולם הזה לשלם לו עונשו, כדי שלא ירשיע עוד, אלא ימחר לשלם לו מיתה שהוא חייב בה, או יסורין שיש לו תקוה שיזכה באמצעות בנו.

לע"נ הנרצחים והחללים, לרפואת כל הפצועים, להחזרת כל החטופים, ולהצלחת צה"ל וכל עם ישראל, תשועת ה' כהרף עין.

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד מוקדשים לע"נ : ר' ישראל יצחק בן יעקב קנר ז"ל. ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל. ר' אברהם הכהן בן חנוס ז"ל. ולעילוי נשמות - 'חללי נצר אחרון' שמטעם ארגון - 'עמיתים'. ולע"נ אחי היקר ר' גרשון מאיר אינגבר ז"ל שנלב"ע בחוה"מ פסח תשפ"ה

עברנו ללמוד בבית הכנסת 'קהל חסידים'. ניתן להאזין גם דרך הזום, לפרטים נא לפנות למייל למטה.

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת פסחים. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון צמייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net